

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКОГО ІМЕННИКА ЦЕНТРАЛЬНОЇ ДОНЕЧЧИНИ В ПОРІВНЯННІ З УКРАЇНСЬКИМ

Т. В. Буга,

Донецький національний університет, м. Донецьк

У статті здійснено аналіз українсько-німецького антропонімікону Центральної Донеччини з 1920 по 2000 рр. Визначено склад і статистичну структуру цього типу національно-змішаного іменника. Окреслено загальні тенденції й специфічні особливості вживання особових імен в екзогамних і українських родинах.

Ключові слова: *українсько-німецький іменник, частотний десяток імен, широкоживані імена, маложивані імена, поодинокі імена.*

Імена є невід’ємною складовою національної культури, тією живою ниткою, “що зв’язує нас з нашим родом і нашим народом, із рідною землею, культурою, мовою” [1, с. 6]. Вони містять у собі інформацію про те, якої національності людина, у якому етнічному середовищі вона народилася чи були народжені її батьки. Однак в умовах поліетнічного соціуму, де контактують представники різних народів, культур і віросповідань виникає новий тип іменника – національно-змішаний, де “одна антропонімійна система змушена пристосовуватися до іншої. Отже, необхідний компроміс, який забезпечив би максимальне збереження структурної цілісності антропоніміконів” [2, с. 60].

В українському мовознавстві проблема надання особових імен в екзогамних родинах досліджена недостатньо. Її розв’язанню присвятили окремі наукові розвідки М. П. Бутенко, О. М. Гвоздяк, Н. І. Головачак, Д. О. Жмурко, Л. П. Зайчикова, О. Ю. Касім, Г. В. Кравченко, Л. В. Кракалія, Г. І. Меліка, П. П. Чучка та деякі ін. Ці вчені вивчають спільні тенденції й специфічні особливості українського й українсько-змішаного іменника на матеріалі різних регіонів України – Буковини [3], Закарпаття [4], Ізмаїльщини [5], Одещини [6], м. Донецька [7].

Метою нашої статті є аналіз складу і статистичної структури українсько-німецького іменника сіл Центральної Донеччини в порівнянні з українським антропоніміконом цієї території. Під назвою “українсько-німецький іменник” ми розуміємо систему імен, наданих у сім’ях, де один з батьків за національністю українець, а інший – німець. Динаміку особових імен простежено з 1920 по 2000 рр. Імена, надані новонародженим до 1920 рр., було зібрано з метричних книг, у яких записи не містять графі “національність”. **Джерелами** фактичного матеріалу послуговували актові записи про народження дітей з архівів РАЦС Мар’їнського та Ясинуватського районів Донецької області.

Німці здавна проживають на території Центральної Донеччини поруч з українцями, росіянами, греками, білорусами, поляками, євреями та ін. Освоєння ними приазовських земель почалося в 2-й пол. XVIII ст. й тривало впродовж усього XIX ст. Німці прибували на південь Російської імперії переважно з Західної Пруссії, Польщі та Чехії. Як правило, це були незаможні міські жителі, змушені освоювати сільське господарство [8, с. 1]. Нині в Центральній Донеччині компактних поселень німців немає. Однак до Другої світової війни тут проживала значна кількість німців, які активно контактували з місцевим населенням, утворювали міжнаціональні родини, шануючи й зберігаючи при цьому власні традиції. Унаслідок еміграційних процесів 1920-1930 рр. і примусової депортації німців радянською владою у 1941 р. до середини XX ст. частка українсько-німецьких родин значно зменшилася. Історія заселення німцями Центральної Донеччини й подальше скорочення кількості німецьких і змішаних родин на цій території впливають на якість і динаміку екзогамного іменника.

З 1920 по 2000 рр. до складу українсько-німецького антропонімікону входить 78 чоловічих і 80 жіночих імен. Вони обслуговують 489 хлопців і 616 дівчат. Упродовж досліджуваного періоду іменник зазнає якісних і кількісних змін. До Другої світової війни в українсько-німецьких сім'ях, як і в німецьких, дітей нерідко називають на честь відомих прашурів, культурних, політичних діячів та національних героїв німецького народу: *Адільд, Адольф, Вільгельм, Герберт, Герольд, Готфрід, Ернст, Карл, Людвіг, Рудольф, Рудя, Хельмут; Аліна, Аліса, Альбіна, Альвіна, Альвіра, Амалія, Анеліна, Анелія, Гертруда, Гільда, Ельвіра, Ельза, Емма, Еріка, Ерна, Ірма, Фріда* тощо [9]. У 1920 рр. в німецько-українській родині Кункель (сmt. Очеретине Ясинуватського р-ну) хлопця назвали іменем, утвореним від прізвища видатного німецького філософа, – *Гегель*. Українці сприймають німецькі оніми як екзотизми й рідко вживають їх для найменування новонароджених. Лише деякі жіночі імена поступово стають складовою українського антропонімікону: *Аліна, Аліса, Ельвіра, Емма*.

З 2-ї пол. XX ст. склад німецького населення в регіоні різко скорочується. Це призводить до змін у складі змішаного іменника. Якщо впродовж 20-40-х рр. він включав 65% спільних з українцями імен, то з 50-х їхня частка збільшується до 92%. Відтепер основу українсько-німецького іменника становлять популярні серед українців канонічні й запозичені оніми: *Анатолій, Андрій, Артур, Валерій, Віктор, Віталій, Володимир, Григорій, Дмитро, Едуард, Іван, Максим, Микола, Михайло, Олександр, Пилип, Роберт, Сергій, Юрій; Валентина, Валерія, Вікторія, Віра, Галина, Ганна, Єлизавета, Інесса* (в укр. *Інеса*), *Інна, Ірина, Катерина, Лідія, Людмила, Марія, Наталія, Олена, Ольга, Софія, Тетяна, Христина, Юлія* та ін. Значно рідше зустрічаються неканонізовані слов'янські імена: *Мирослав, Станіслав, Ярослав* і революційні новотвори: *Владлен* (від рос. Владимир Ильич Ленин), *Марлен* (від онімів Маркс і Ленін). Загальна різниця між українським і українсько-німецьким іменником становить 20%. На рисунках 1 і 2 показано, як співвідносяться етимологічні групи імен в українському та змішаному антропоніміконі.

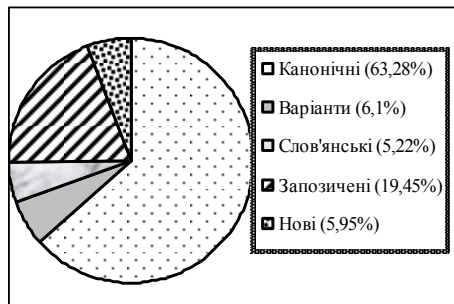

Рисунок 1 - Групи імен за етимологією в українському іменнику

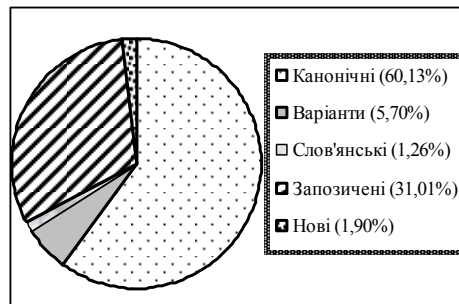

Рисунок 2 - Групи імен за етимологією в українсько-німецькому іменнику

Незважаючи на те, що з 40-х рр. в обох іменниках в основному функціонують ті самі оніми, спостерігаємо й певні специфічні ознаки, притаманні лише змішаній антропонімічній системі. Як слушно зауважив В. А. Никонов, “іменник – не список вживаних імен, а реальна частотність. У двох народів може бути цілком однаковий набір імен, але якщо в одного народу найуживаніші імена, які в іншого рідкісні, то це – два різні іменники” [10, с. 43].

Зі 158 онімів українсько-німецького іменника 74 функціонує лише в одному десятилітті. Причому більшість **разових** імен зафіксовано впродовж перших трьох десятиліть: у 20-ті рр. – *Артемій, Владлен, Гегель, Герольд, Едвард, Леонтій, Людвіг, Мойсей, Тит, Амалія, Валя, Емілія, Ефросинья, Зіна, Катрін, Лара, Харитина*; у 30-ті – *Вільгельм, Вольдамар, Герберт, Йосиф, Корній, Марлен, Рудя, Федот, Аліса, Альвіра, Іда, Клавдія, Леоніла, Ліна*; у 40-ві – *Арсентій, Володь, Карл, Олег, Филипп, Сабіна, Яна*. На наступних хронологічних зрізах такі оніми теж зустрічаються, але

рідше. Так, у 50-ті рр. функціонує ім'я *Емма*, у 60-ті – *Мирослав* і *Наталя*, у 70-ті – *Георгій*, *Леопольд*, *Роман*, *Лариса*, *Неоніла*, у 80-ті – *Євгеній*, *Тарас*, *Вероніка*, *Ярослава*, у 90-ті – *Ігор*, *Зоя*, *Юлія*, у 2000-ні – *Анелія*, *Віола*, *Карина*, *Орина*.

Деяко менше в досліджуваному іменнику *переривчастих* онімів (53). Саме до цієї групи належить переважна більшість частотних імен: *Анатолій* (функціонує в 30-50-ті, 70-80-ті рр.), *Віктор* (20-40-ті, 60-80-ті, 2000-ні), *Іван* (20-70-ті, 90-2000-ті), *Ельвіра* (20-30-ті, 50-ті, 80-2000-ні), *Олена* (30-ті, 50-ті, 70-2000-ні), *Тетяна* (20-ті, 50-60-ті, 80-2000-ні) та ін. Є серед переривчастих і менш популярні оніми, вживані на перших і останніх зрізах: *Альберт* (у 20-30-ті рр. й 90-2000-ні), *Давид* (20-40-ві й 90-ті), *Кирило* та *Софія* (20-ті й 2000-ні), *Роберт* (20-ті й 90-2000-ні), *Еріка* (30-ті й 90-ті), *Фріда* (20-30-ті й 90-ті).

В українсько-німецькому іменнику немає жодного оніма, який функціонував би в усіх дев'яти періодах. До групи *наскрізних* належить 31 ім'я, що вживалося кілька десятиліть поспіль: шість – *Олександр* (50-2000-ні рр.); п'ять – *Галина* (30-70-ті); чотири – *Сергій* (60-90-ті) і *Віра* (40-70-ті); три – *Адольф*, *Петер*, *Петро*, *Франц*, *Гертруда*, *Ерна* (20-40-ві), *Зінаїда* (30-50-ті), *Наталя* (70-90-ті); два – *Адік*, *Арнольд*, *Ернст*, *Іоганн*, *Костянтин*, *Фелікс*, *Альвіна*, *Гільда*, *Ліда* (20-30-ті), *Леонід*, *Станіслав*, *Неля*, *Раїса* (30-40-ві), *Любов* (40-50-ті), *Христина* (70-80-ті), *Денис* (80-90-ті), *Геннадій* (90-2000-ні). Якщо разові й наскрізні оніми урізноманітнюють іменник, зумовлюють зміни в наборі імен сусідніх хронологічних зрізів, то наскрізні антропоніми забезпечують його спадковість і стабільність.

Аналіз розповсюдженості онімів у змішаному й українському іменнику свідчить про більшу традиційність і усталеність другого. Так, в українських родинах упродовж досліджуваного періоду стабільно функціонує 33,98% імен, переривчастий характер уживання демонструє 33,38% онімів, а в одному періоді відзначено 32,64% усіх найменувань. У змішаному антропоніміконі спостерігаємо протилежну тенденцію: тут помітно переважають разові оніми (46,84% усіх імен), тоді як переривчасті (33,54%) й наскрізні (19,62%) антропоніми являють собою відносно невеликі групи. Це свідчить про те, що українсько-змішаний іменник Центральної Донеччини більш різноманітний і динамічний, ніж український.

Чоловічі й жіночі імена українсько-німецького антропонімікону залежно від частотності вживання входять до однієї з чотирьох статистичних груп: найуживаніших, широковживаних, маловживаних чи поодиноких. При однаковому СКО¹ (7) чоловічі й жіночі оніми мають певні особливості в розподілі за статистичними групами. Тому вважаємо за доцільне розглянути кількісну динаміку жіночого й чоловічого іменників окремо.

1. Кількісна динаміка чоловічого іменника

В українсько-німецьких родинах для хлопців найчастіше обирають імена *Олександр* (45 носіїв), *Дмитро* (34), *Іван* (32), *Володимир* (23), *Віктор* (21), *Едуард* (21), *Микола* (21), *Василь* (19), *Анатолій* (16), *Григорій* (15), *Сергій* (15). Загалом упродовж 1920-2000 рр. ці оніми (14,10% від загальної кількості найменувань) обслуговують більше половини новонароджених (53,58%). Популярні вони і в ендогамних родинах: з усіх імен частотного десятка лише запозичення *Едуард* в українському іменнику на більшості зрізів належить до периферії. Решта імен входить до групи найуживаніших або широковживаних лексем. Частотності таких онімів, як *Анатолій*, *Василь*, *Віктор*, *Володимир*, *Григорій*, *Іван*, *Микола*, в змішаних, як і в українських сім'ях, сприяє традиція найменування новонароджених на честь діда, прадіда, рідше – батька чи іншого шанованого члена родини, який чимось вигідно виділяється – вродою, розумом, талантом, силою тощо. Імена *Дмитро*,

¹ СКО (середній коефіцієнт одноіменності) отримуємо шляхом поділу кількості носіїв хронологічного зрізу на кількість імен цього зрізу [3, с. 80]

Олександр і *Сергій* входять до панівного десятка завдяки моді на ці антропоніми, що піднесла їх на чільні місця в сільському іменнику в 2-й пол. ХХ ст.

Дванадцять чоловічих імен (15,38%) має частотність, вищу за СКО. Їхня питома вага становить 24,74%. Деякі з них набули статусу широковживаних під впливом українського населення, серед якого вони особливо популярні: *Андрій*, *Валерій*, *Віталій*, *Давид*, *Максим*, *Михайло*. Інші – *Адольф*, *Альберт*, *Артур*, *Генріх* – навпаки, більш характерні для німецької іменної системи. Українці їх сприймають як екзотизми й використовують дуже рідко. Широковживаний онім *Петер* є специфічним для українсько-німецького іменника, а *Франц* входить також до українсько-польського антропонімікону.

Група маловживаних містить 23 імені (29,49%) й обслуговує 74 хлопців (15,13%). Основу її становлять традиційні для українців оніми: *Геннадій*, *Денис*, *Євгеній*, *Ігор*, *Іосиф*, *Кирило*, *Костянтин*, *Леонід*, *Павло*, *Петро*, *Пилип*, *Станіслав*, *Юрій*. Такі маловживані антропоніми, як *Арнольд*, *Іоганн*, *Іродіон*, *Мойсей*, *Роберт*, *Фелікс* мають низьку частотність в обох порівнюваних іменниках. Німецькі імена *Адік* (*Адольф*), *Герберт*, *Ернст*, *Рудольф* зустрічаємо лише у змішаних родинах. Варто відзначити, що демінутив *Адік*, подібно до повного імені *Адольф*, функціонує в досліджуваному антропоніміконі лише до 1940 рр. Імовірно, ці оніми виходять з ужитку під впливом негативної конотації, що з'явилася в імені *Адольф* під час Другої світової війни внаслідок належності його Адольфу Гітлеру. Про це свідчать факти перейменування. Так, *Адік Голумбовський* (с. Яковлівка Ясинуватського р-ну) 1920 року народження в 1941 р. змінив ім'я на *Адам*, *Адольф Кленцер* (с. Архангельське Ясинуватського р-ну) 1914 року народження в 1942 р. – на *Андрій*, а *Адольф Передрій* (с. Новоселидівка Мар'їнського р-ну) 1931 року народження в 1947 р. – на *Аркадій*.

Група поодиноких онімів (32 одиниці – 41,03%) охоплює незначну кількість ім'явжитків – 6,55%. До її складу входить найбільше імен, що відбивають особливості німецької антропонімічної традиції. Тут відзначено відсутні (*Август*, *Вольдамар*, *Гегель*, *Герольд*, *Готфрід*, *Еміль*, *Карл*, *Леопольд*, *Марлен*, *Рудя*, *Филипп*, *Юз*) та поодинокі (*Вільгельм*, *Едвард*, *Людвіг*) в українському іменнику досліджуваної території лексеми. Однак є й такі імена, що в українському антропоніміконі виявляють більшу активність і належать до групи частотних: *Артемії*, *Богдан*, *Ілля*, *Олег*, *Роман* або маловживаних: *Арсентій*, *Владлен*, *Володь*, *Корній*, *Леонтій*, *Мирослав*, *Тарас*, *Тит*, *Федот*, *Филип*, *Яков*.

2. Кількісна динаміка жіночого іменника

Частотний десяток жіночих імен (12,50% усіх жіночих найменувань) обслуговує менше новонароджених, ніж група лідерів чоловічого іменника (пор. 41,88% і 53,58% від загальної кількості новонароджених дівчат і хлопців відповідно). Це свідчить про те, що жіноча підсистема українсько-німецького антропонімікону подібно до українського більш різноманітна, має меншу концентрацію. Упродовж 1920-2000 рр. статусу найуживаніших набувають такі оніми: *Людмила* (37 носіїв), *Ольга* (34), *Олена* (31), *Марія* (31), *Валентина* (27), *Аліна* (26), *Ельвіра* (26), *Тетяна* (26), *Катерина* (25), *Вікторія* (22). Усі ці імена, крім запозичення *Ельвіра*, на тому чи іншому зрізі входять до частотного десятка в українському іменнику, хоча їхня питома вага помітно відрізняється. Так, ім'я *Тетяна*, обслуговує 5,22% українок і 4,22% дівчат, народжених у змішаних родинах. Онім *Аліна*, навпаки, в ендогамних сім'ях менш популярний, ніж в екзогамних (пор. 0,65% і 4,22% від загальної кількості найменувань в українських і змішаних родинах відповідно). Він проникає в український іменник у 20-ті рр. з німецької антропонімічної системи, упродовж 30-70-х рр. має низьку частотність, а у 80-ті піднімається до групи широковживаних. Поява цього оніма в переважному десятку українського іменника 90-х рр., на нашу думку, зумовлена модою на запозичення.

Склад групи широковживаних імен в українському й змішаному іменнику також частково збігається. Повторюються антропоніми *Віра, Галина, Ганна, Євдокія, Єлизавета, Зінаїда, Ірина, Лідія, Наталія, Ніна, Раїса, Світлана*. Оними *Альбіна, Анна, Таїсія, Гільда* і *Фріда* частотні лише в українсько-німецькому іменнику. При цьому перші три імені іноді надають новонародженим і в українських родинах, а решта лексем функціонує лише у змішаному антропоніміконі. Загалом в українсько-німецькому іменнику 17 широковживаних онімів (21,25%) обслуговують 214 новонароджених (34,74%).

Маловживані жіночі імена (23 одиниці – 28,75%) було надано 87 новонародженим (14,12%). Серед них відзначено як канонічні оніми та їхні варіанти: *Алла, Антоніна, Валерія, Інна, Любов, Неля, Софія, Тамара, Христина, Юлія* (частотні в українському антропоніміконі), *Ліда, Люба* (маловживані), так і запозичення: *Альвіна, Гертруда, Ельза, Емма, Еріка, Ерна, Інесса, Розалія* (рідко вживані серед українців), *Альвіра, Анеліна, Ірма* (зустрічаються лише в змішаному іменнику).

Група поодиноких імен нараховує 30 одиниць, які становлять 37,50% від загальної кількості жіночих найменувань і обслуговують 87 новонароджених (4,87%). Значна кількість цих онімів в українському антропоніміконі більш популярна і входить до інших статистичних груп – частотних: *Вероніка, Карина, Клавдія, Лариса, Матрона* (в укр. *Мотрона*), *Наталія, Неоніла, Уляна, Феодора, Яна* чи маловживаних: *Аліса, Емілія, Зіна, Зоя, Іда, Леоніла, Ліна, Орна, Синклитикія, Харитина, Ярослава*. Однак є й такі імена, що в ендегамних родинах також мають по одному носію: *Амалія, Віола, Катрін, Лара* або не зустрічаються взагалі: *Альвіра, Анелія, Валя, Сфросинья, Сабіна*.

Висновки. Таким чином, аналіз українсько-німецького іменника Центральної Донеччини свідчить, що в екзогамних родинах новонародженим, як правило, надають канонічні й запозичені імена, звичні для українського населення досліджуваної території. До периферії належать деякі традиційні німецькі оніми. Особливо багато їх зафіксовано впродовж перших трьох періодів. З 2-ї пол. ХХ ст. таких лексем стає все менше, а на останніх зрізах частка їх зовсім незначна. Це відбувається внаслідок скорочення загальної кількості німецького населення в селах Центральної Донеччини. Позбавлені постійного спілкування з представниками свого етносу, німці переймають українську культуру й поступово асимілюються. Подібну тенденцію спостерігаємо в більшості екзогамних родин. Тому вважаємо за доцільне в подальших роботах простежити, як упродовж ХХ ст. змінюється склад і статистична структура інших національно-змішаних іменників досліджуваної території.

ОСОБЕННОСТИ УКРАИНСКО-НЕМЕЦКОГО СУЩЕСТВИТЕЛЬНОГО ЦЕНТРАЛЬНЫХ РАЙОНОВ ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ ПО СРАВНЕНИЮ С УКРАИНСКИМ

Т.В. Буга

В статье представлено исследование украинско-немецкого антропонимикона на примере центральных районов Донецкой области с 1920 по 2000 годы. Проведен анализ состава и статистической структуры этого типа национально-смешанного существительного. Выявлены общие тенденции и специфические особенности употребления личных имен в экзогамных и украинских семьях.

Ключевые слова: украинско-немецкое существительное, частотная десятка имен, широкоупотребительные имена, малоупотребительные имена, единичные имена.

FEATURES OF THE UKRAINIAN-GERMAN NOUN OF THE CENTRAL AREAS OF DONETSK AREA IN COMPARISON WITH THE UKRAINIAN LANGUAGE

T.V. Buga

The paper gives the analysis of Ukrainian-German anthroponimikon of the Central Donetsk region from 1920s to 2000s. The composition and statistical structure of this type of nationally mixed

name system have been determined. The common tendencies and peculiarities of using of proper names in exogamic and Ukrainian families have been outlined.

Key words: *the Ukrainian- German name system, frequency tens, widely used names; rarely used names, single names.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваль А. П. Життя і пригоди імен давніх і нових, славетних і скромних, відомих і забутих / А. П. Коваль. – К.: Вища школа, 1988. – 238 с.
2. Азнабаева А. Ф. Современное состояние и тенденции имяназвания в полиэтничном социуме (на материале рус., башкир., татар. и нем. яз.): дис. ... канд. филол. наук. – Уфа, 2006. – 190 с.
3. Кракалия Л. В. Антропонимия Советской Буковины: автореф. дис.... канд. филол. наук. – Черновцы, 1974. – 36 с.
4. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття: Монографія. – К.: ТОВ “Папірус”, 2008. – 671 с.
5. Жмурко Д. А. Развитие русского именника Измайльщины (сопоставительный анализ): автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К., 1988. – 22 с.
6. Зайчикова Л. П. Русский именник г. Одессы. Проблемы развития и взаимодействия: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Одесса, 1986. – 16 с.
7. Кравченко Г. В. Динаміка чоловічого іменника м. Донецька в українських та міжнаціональних сім'ях (20-30-ті роки ХХ ст.) / Г. В. Кравченко // Актуальні питання антропоніміки: зб. мат-лів наук. читань пам'яті Ю. К. Редька. – К.: НАНУ, 2005. – С. 123-129.
8. Белікова Н. Формування етноконфесійного простору Донбасу (на прикладі Донецької області): постановка проблеми / Н. Белікова // http://iai.donetsk.ua/u/iai/dtp/CONF/1_2005/articles/stat21.html.
9. Kunz K. Anthroponyme // Dittman J., Schmidt C. Über Wörter. Grundkurs Linguistik. – 1 Aufl. – Freiburg im Breisgau: Rombach, 2002. – S. 155-166.
10. Никонов В. А. Имя и общество / В. А. Никонов. – М.: Наука, 1974. – 278 с.

Надійшла до редакції 2 грудня 2009 р.

